FORTUNIĆ-MILAS

SLANO

„TIPOGRAFIJA' D. D., ZAGREB

FORTUNIĆ-MILAS

SLANO

ISTORIČKE CRTICE

„TIPOGRAFIJA" D. D., ZAGREB

Državna biblioteka
v Ljubljani

Uglednom sinu Slanoga

g. MILANU MILIĆU

gen. konzulu kralj. Rumunjske

gen. direktoru Exportnog i importnog d. d.

Ovim djelcem želimo da ukratko prikažemo Slanjanima i široj javnosti prošlost dragog i slavnog mjesta Slano. Ovo djelce nije nikakova naučna radnja nego uglavnom zbirka istoričkih događaja što su zapisani u različitim povijesnim djelima.

Ugodna nam je, posebno, dužnost izraziti zahvalu g. prof. Blažu Madjer koji je mnogo potpomagao pri izrađivanju i sabiranju građe za ovo djelo.

Uskrsa 1935 *F-M*

Naselje u Slanskoj uvali seže veoma daleko u prošlost. Sa velikom vjerojatnošću možemo tvrditi da je ono postojalo još za vrijeme samostalnosti starosjedilačkih Ilira[1]), dakle svakako par stoljeća prije Krista. Za ovo nam svjedoče različiti predmeti iz onoga doba (uresi, novci, a nešto i oružje) na koje se nailazilo mnogo u čitavoj okolici Slanoga. Tako se u Slanomu našlo ilirskih novaca u mjesnom predjelu Nerezi[2]). U blizini ove uvale na mjestu današnjih sela Ošlje i Smokovljani bile su onda dvije ilirske varoši. No za naseljenost Slanske uvale, osim ovoga što dokazuje napučenost uopće ovoga kraja, mnogo nas uvjerava također i zanimanje primorskih Ilira. Krepka tijela i duha uvijek spremna da ispolji svoju snagu Iliri su bili poznati nadaleko kao strašni gusari. Njihove su galije dugo vremena bile strah i trepet za trgovačke lađe

---

[1]) Ovaj veliki narod zapremao je nekoć čitav zapadni dio Balkanskog Poluotoka. Zajedničke državne organizacije nije imao, već se dijelio na mnoga samostalna plemena. Kraj uz more od rijeke Vojuše (u Albaniji) do Neretve nastavali su Ardiejci. Danas možemo, kako misle mnogi naučenjaci, naći traga ilirskomu narodu kod jednog dijela Šćipetara u Albaniji.

[2]) Pokojni P. Ortolani, nekadašnji nadcestar u Slanomu, imao je ilirskih srebrnih novaca koji su nađeni u Nerezima. Kod nekog trgovačkog putnika vidjeli smo također ilirskih novaca kupljenih u Slanomu.

moćnoga Rima i bogate Grčke. U ovom zanimanju, nema sumnje, da im je naša uvala svojim prikladnim smještajem služila kao bogodano skrovište; osobito su se u Brnjakovu gusarske brzoplovke rado skrivale. Iliri, dakle, udariše temelje svim kasnijim naseljima u ovoj uvali.

U trećem vijeku prije Krista osnovaše Ardiejci prvu nama poznatu ilirsku državu. Protezala se uz primorje od epirskih međa do Neretve, a u unutarnjost sve do današnjeg Kosova polja. Vladar joj je bio Agron. Ujedinjeni, i time snažniji, počeše sada Iliri nemilice da progone i plijene lađe po moru ne ostavljajući u miru ni grčkih kolonija kojih je bilo i po našim otocima. Ova njihova razuzdanost dođe do vrhunca za vladanja lijepe Teute, žene i nasljednice kralja Agrona. U raskošnom životu i u zabavi sa svojim velikašima Teuta se nije nimalo obazirala na grčke i rimske pritužbe da ukroti malo svoje obijesne podanike. Kad nije ništa pomagalo, pošalje rimski senat kraljici svoja dva poslanika, braću Gaja i Lucija Kurancija. Teuta ih zlovoljno primi i odgovori na njihove pritužbe, da će nastojati što može, ali kraljevstvo ilirsko po običaju da nema pravo priječiti pojedince u njihovu djelovanju. Rasrdivši se na ovo odvrati joj jedan od poslanika: »U Rimu je običaj da država štiti pravo i sigurnost pojedinca, i, tako nam bogova, mi ćemo učiniti da se ilirski običaji iz temelja isprave«. Nato oba ljutita ostave ilirski dvor te se otisnu morem natrag u domovinu. Ohola Teuta međutim nije mogla dugo trpjeti ubod njihovih riječi a da im se ne osveti. Stoga pošalje za njima u potjeru svoje ljude koji ih stignu i ubiju.[3]) Ovo je bio povod neizbježivog sukoba i s njime u vezi dolaska Rimljana u naše današnje krajeve.

Čim se, naime, u Rimu saznalo za ovo zlodjelo, odmah su počele pripreme za navalni rat protiv Ilira. Nije prošla otada ni puna godina dana kad je konzul C. Flavije dojedrio pred dalmatinsku obalu sa golemom mornaricom od dvije stotine lađa. Tada je, g. 229 pr. K., započeo prvi čin duga i neopisiva pokolja između dvaju naroda za prestiž na Jadranu. Borilo se puna dva vijeka; čitavo ovo vrijeme Rimljani su trebali svu ilirsku zemlju natapati krvlju dok su je mogli nazvati potpuno svojom. Bezprimjerna je bila žilava borbenost kojom je ilirski narod branio svoj siromašni krš. Ali vojna sila Rima bijaše jača: ponosno pleme Ardiejaca, nekoć gospodara čitavog Jadrana, bilo je zatjerano od osvajatelja u unutrašnjost, gdje je naposljetku malo po malo izumiralo među dinarskim klancima.

Poslije prvih bojeva u Dalmaciji Rimljani su počeli podizati svoje gradove, tako između ostalih i Naronu (danas Vid kod Metkovića). Ovaj je grad bio sjedište norinske oblasti pod koju je

---

[3]) Ovaj je događaj obradio u svojoj drami »Teuta« veliki Ilirac i jedan od osnivatelja Narodnog Kazališta u Zagrebu dr. Dimitrije Demeter.

pripadao i slanski okoliš. Na jugu od Narone bijaše drugi važni grad ove oblasti Epidaur[4]) (danas Cavtat) sa kojim ga je spajala kopnena veza. Dugo se vremena naučenjaci nisu slagali, kuda je vodila ova cesta, jer joj se nije nalazilo traga uz more. Neki su je svodili preko Stoca na Bileg u Hercegovini, a odatle u Epidaur niječući tako opstanak primorske ceste na ovom dijelu. Međutim po kasnijim nalazima možemo sigurno tvrditi da je cesta — kao i ona od Salone do Narone — išla baš uz morsku obalu, po tome dakle i preko Slanoga. O koristi i važnosti cesta u rimsko doba neće nam trebati mnogo govoriti, ako uočimo, da su bile gotovo još više, nego što su danas željeznice. Stoga nije čudno da su Rimljani uz ceste na zgodnim položajima osnivali vojničke logore. Takav logor bijaše u Slanomu.[5]) Još se i danas vide njegovi ostaci na brežuljku zvanom »Gradina«: krhotine opeka u gomilama i obrisi kućnih temelja. Pregledan pogled sa brežuljka na čitav kopneni i morski kraj činio je ovo mjesto sigurnim čuvarom kao trgovačkih karavana na onom dijelu ceste tako i rimskih galija u slanskom zaljevu. Osim vojničkog imao je ovaj logor i carinsko značenje, jer je bio na međi carinskoga područja. Radi toga nije pretjerano, ako kažemo, da je mogao brojiti i do tisuću ljudi posade, osobito za vrijeme carskog apsolutizma, dok je vojska bila jedini moćni stup te vlasti. Vojnici su vršili osim svoje stražarske službe i znatnu kulturnu ulogu: romanizirali su stanovništvo šireći latinski jezik. I ekonomski su podizali zemlju: gradili su i popravljali ceste i mostove, gdjegdje obrađivali tlo i pekli opeke. Slanski vojnici su pekli opeke; zato nalazimo u položaju »Na Podima« svukud opeka u međama i gomilama.[6]) U blizini logora bila je »konoba« (»conoba«), mjesto, gdje bi trgovci prodavali različitu robu. Ovdje su također bile nastanjene nezakonite žene i djeca logorskih vojnika, jer se ovi nijesu smjeli ženiti dok su bili u službi. Istom kad bi islužili 20—25 godina dobili bi otpust, a za nagradu uz novčani prilog država bi im dala komad zemljišta za osnivanje doma, obično nedaleko logora u kojemu su službovali. Na ovaj način nastala su uz logore naselja. Da je u Slanomu bilo naselje, dokazuju nam nijemi, ali nepobitni svjedoci, a to su sarko-

---

[4]) Dva su mnijenja o osnutku Epidaura: jedni tvrde da su ga osnovali grčki iseljenici, a drugi to pripisuju Rimljanima.

[5]) Na ovoj cesti, kako se misli, bijahu među ostalim logori još kod Neuma, pa Stona i jedan manji kod Ošlja.

[6]) Kaže se da su Majkovci sagradili sve svoje peći sa opekama što su ih sa »Poda« nosili. I Slanjani su se također njima koristili.

fazi, ostatak jednog kršćanskog groblja iz V vijeka poslije Krista.[7]) Kad bi se istraživalo slansko zemljište, sigurno bi se našlo još ostataka toga davnog mjesta. Davalo mu se ime Pardua.[8])

Kao nad Ilirijom slično je rimski orao bio raskrilio svoja krila i nad drugim zemljama: gotovo čitav u ono doba poznati svijet bijaše u njegovoj vlasti. Moć ratničkog Rimljanina dosegla je time svoj vrhunac, ali na nesreću nosila je u sebi ujedno i klicu propasti. Razuzdan život, posljedica moći i bogatstva, slabio je sve više rimskog vojnika dok ga naposljetku nije posve onesposobio da se postavi sučelice svježem barbarskom ratniku. Tako su same unutarnje neprilike prostranog imperija požurivale velike seobe narodnih masa koje su se, potiskivajući jedna drugu, spuštale sa sjevera zauzimljući danomice rimske krajeve. Dolaze Goti. Urugundi, Markomani, Huni i toliki drugi nebrojeni narodi; pojavljuju se i Slaveni. Ispunja se ona Gundulićeva: »Sreće kolo uokoli vrteći se ne prestaje: tko bje gori sad je doli, a tko doli gori ustaje«. Rimljani su bili pobijeđeni, a na njihovo mjesto došla su poludivljačka plemena i osnovala svoje nove države.

Zapadni dio Balkanskog poluotoka zauzeše tokom šestog stoljeća slavenska plemena potiskujući Rimljane, rušeći njihove logore i naseobine. Ovom je zgodom i rimsko naselje u Slanomu stradalo.

Slaveni u svojoj novoj domovini obrazovaše odmah oblasti (župe) po kojima su se i nazivali. U našem kraju imamo Zahumljane, pripadnike oblasti Zahumlje ili Humske Zemlje.

Ova se oblast dijelila na devet omanjih župa: Stantatia = Stonska

---

7) Na ovo su groblje, odnosno na ove sarkofage, naišli u maju 1901 braća Baldo i Antun Smrdelj dok su kopali u baštini svoga rođaka Balda Smrdelja kod fratarske crkve. Nađena su četiri sarkofaga i dva obična zidana groba. Na 30 jula iste godine bili su svi grobovi otvoreni i kosti iz njih izvađene i prenesene u dvije skrinjice pod oltar franjevačke crkve. Ovome su činu prisustvovali također dubrovački biskup Marčelić, naš znameniti arheolog dr. Frano Bulić kao i tadanji načelnik slanski g. Lujo Milić. Dr. Bulić je tom zgodom pročitao natpis na jednom sarkofagu: Dep(ositio) et requies s(an)c(t)i ac venera(ndi) Anastasi pr(es)b(yteri) d(ie) V Id(us) Mart(ias), indict(iones XV, post c(on)s(ulatum) Severini v(iri) c(larissimi). Kako vidimo u ovom je sarkofagu bio sahranjen kršćanski svećenik. Znači da je onda u Slanome morala biti prilična kršćanska općina. Ovo »sancti ac venerandi«, kako kaže dr. Bulić, ne znači da je pokojnik bio uistinu svetac: ovako se samo običavalo pisati na mnogim grobovima, osobito svećeničkim. O ovom nalazu, i s njime u vezi o rimskoj cesti Narona-Epidaur napisao je don Frane Bulić članak u znanstvenoj reviji »Bullettino di archeologia e storia dalmata [XXIV (1901)].

8) U napred spomenutom članku don Frane dano je ime slanskomu naselju Pardua. Ovo se ime primilo gotovo kao sigurni naziv ovog rimskog naselja. Međutim pred nedugo vrijeme štampao je g. prof. Antun Majer u »Nastavnom Vjesniku« br. 1/2 g. 1934-5 svoju radnju u kojoj filološki dokazuje da je Pardua naziv za »prelaz« (»prevlaku«) po tome dakle za Ston, kako on misli. Tako ime slanskoga naselja u rimsko doba ostaje još uvijek sporno pitanje.

okolica i Rat; Papana = Popovo polje (u ovu je župu spadalo Slano[9]); Yabrsko = Gacko polje; Lucca = obje strane Neretve; Vellicca = Veljaci uz pritok Trebižat; Gorijmila ili Gorska župa; Dubrana = Dobrane; Debre = kotlina dabarska; Broćna župa. Glavni grad Zahumlja, misli se, da je bio isprva Blagaj, iznad izvora rijeke Bune koja utiče u Neretvu, a kasnije Ston. Osim ovih bilo je i drugih varoši kao Gluminik, Mokro, Slano i Ošlje. Za gospodstva Hranića bijaše znamenit grad Vjenačac (na nevesinjskom polju). Uz Neretvu su bili: Vratar, Novi, Kruševac i veliko trgovačko mjesto i kolonija dubrovačka Driva, gdje je bilo spremište soli.

Prvi nam poznati vladar Humske zemlje jest knez Mihajlo Višević. Iako on svojevoljno upravlja u ovim zemljama, ipak je sigurno da je priznavao suverenost hrvatskoga kralja. Ovu su vrhovnu vlast hrvatskih kraljeva priznavali i nasljednici Mihajlovi sve do pod konac X vijeka. Stoga je i mogao — kako kaže Bjelovučić[10]) — hrvatski kralj Stjepan Miroslav s kraljicom Margaritom oko sredine X vijeka darovati Dubrovčanima zemlje od Grada do Orašca u Zahumlju.

Oko g. 990 proglasi se u Skadru dukljanskim kraljem Ivan Vladimir i protegne svoju vlast na sjever do Neretve. U Zahumlju postavi za namjesnika svoga strica Dragomira. Malo je međutim njegova vlast trajala, jer mu sve zemlje otme bugarski car Samuel. Bugari su, kako se čini, vladali sve do 1018 g., jer tada nalazimo Bizantince kao gospodare svih ovih zemalja. U Zahumlju je za ovo vrijeme vladao kao namjesnik bizantinskoga cara domaći knez Ljutovid. Bizantinsko gospodstvo trajalo je nad Zahumljem do oko 1050 g. Tada priključi ovu zemlju svojoj državi Mihajlo, sin Stjepana Vojislava koji se bio odmetnuo od bizantinske vlasti i osnovao kneževinu Dukljju. Poslije Mihajla, kojega je papa Grgur VII počastio kraljevskim naslovom, vladali su Dukljom: Bodin (1081—1100) i Juraj (1115). Za vladanja ovih kraljeva nastojali su raški župani da osvoje dukljansku državu. Kolikogod se vladari Duklje branili i stavljali pod zaštitu bizantinsku, ipak uspije županu Stevanu Nemanji da protjera slabog vladara Radoslava II i zavlada svim njegovim zemljama. Stevan u Zahumlju postavi za kneza sa sjedištem u Stonu svoga brata Miroslava. Ovo je bilo oko 1168 god. Poslije smrti Miroslava — kako kaže dubrovački historik Orbini — zemaljska vlastela protjeraju njegovu udovicu i sina Andriju i proglase za vladara kneza Petra. Na ovoga krene Stefan Nemanjić, sin Stevana Nemanje, sa svojim sinom Radoslavom da bi ga pokorio. U borbi ga zaista svlada i prisili na otstup te ga

---

9) Slano je dobilo svoje sadašnje ime od Slavena. O postanku imena imamo u narodu legendu: Vozila se neka bosanska kraljica, koja bijaše vrlo krupna i teška, na more. Jahala je na kobili. Kad je došla na Zavalu na Popovu polju, posrnu joj kobila na sve četiri noge te se zavali. Odatle ime sela Zavala. Kad je došla na more, utjera kobilu da se napoji, ali ova ne htjede piti. Nato kraljica sama pokuša vodu pa zakriči: ij, ij, kako je slano! Tako ostade ime mjestu Slano.

10) Dr. Z. Bjelovučić: Crvena Hrvatska i Dubrovnik, str. 16. O povijesti Zahumlja služili smo se sa više knjiga, tako osobito sa ovom i još sa knjigom Jireček-Radonić: Povijest Srba.

ograniči na zemlju između Neretve i Cetine. Upravu u Zahumlju dobiju Radoslav i Miroslavov sin Andrija. Ovaj dobije stonsko i slansko primorje. God. 1237 odvoji za kratko vrijeme Zahumlje iz raške vlasti hrvatski herceg Koloman. Poslije, oko 1240 g., bio je u ovim zemljama knezom Andrija. Imao je dva sina Bogdana i Radoslava. Ovoga drugoga nalazimo g. 1254 kako se priznaje kletvenikom ugarsko-hrvatskog kralja Bele IV kad ovaj zauzimlje Bosnu i Zahumlje. Koncem XIII i početkom XIV vijeka gospodari u ovim stranama, vjerojatno se čini, bili su Šubići, ban Pavao i njegov sin Mladen. Ovaj se zadnji sve do 1318 g. potpisuje: ... dominus totius terrae Hlm« (gospodar čitave humske zemlje). Tada je opet ova oblast u vlasti srpskih vladara. Knez, koji vlada u ime srpskog kralja, zove se Nikola. Godine 1325 Zahumlje osvaja bosanski ban Stjepan Kotromanić te ga pridružuje svojim bosanskim zemljama da bude sastavni dio kasnijeg bosanskog kraljevstva.

Slano se spominje kao zahumska varoš. Mnogi zahumski plemići imali su ovdje svojih posjeda. Kasnije, za vrijeme kraljevstva, spominje se Hranislav Gjupanović u Slanome koji upravlja svim ovim krajevima u ime bosanskog kralja. Slano je bilo važno za trgovački promet sa unutrašnjosti, osobito poslije kad je Ston 1333 godine prešao u dubrovačku vlast. Kraljica Jelena »Gruba«, žena Stjepana Dabiše, ukinula je na molbu Republike carinarnice pred Stonom na Maslini i u Slanomu godine 1397 na 13 svibnja.[11] Po ovome se vidi da je preko Slanoga vodio trgovački put, jer inače zašto bi bila carinarnica podignuta. U razdoblju od g. 1348—1367 vladao je u Slanomu župan Sanko. Ovaj je morao Dubrovčanima biti veoma uslužan, jer ga Malo Vijeće više puta dariva različitim darovima kao dukatima, tkaninom ili tome sličnim. Tako smo našli da ga Malo Vijeće dariva 22 oktobra 1348. Na 5 februara 1358 g. odlučuje isto vijeće da mu pošalje dar prigodom vjenčanja njegova sina.[12])

Godine 1333 dobiju Dubrovčani kupnjom od bosanskog bana Stjepana Kotromanića Ston sa poluotokom Pelješcom. Otada gospari živo nastoje na svaki način dobiti i slansko primorje tj. zemlje od Orašca do Stona i Imotice[13]), da tako povežu po kopnu Grad sa novostečenim Ratom. Da bi svoj naum postigli, upotrebe svu svoju diplomatsku vještinu, što im konačno i uspije. Ipak odmah moramo

---

[11]) Dr. Klaić, Povijest Bosne do propasti kraljevstva str. 208.

[12]) Monumenta Ragusina, Libri reformatorum.

[13]) Pod »Slansko primorje« mnogi su razumijevali zemlje od današnjeg Petrova Sela (onda Kurila) do Stona. Međutim, sigurno je, da su Dubrovčani mnogo prije imali u posjedu zemlje do Orašca.

primijetiti, da se osim diplomacije morala Republika ovaj put latiti i mača da zavlada ovim krajem.

Slansko primorje ili Nove Zemlje (prema »terrae novae« kako su nazvane u Zelenoj knjizi[14]) darovao je Dubrovčanima još 1333 godine car Dušan Silni kad je, smatrajući se gospodarom Zahumlja, od svoje strane ovima prodao Ston sa Ratom.[15]) Faktični gospodar Zahumlja bosanski ban, kako znamo, ustupio im je samo Ston i Rat dok o slanskom primorju nije htjeo ni čuti. Nešto stvarnije ugovaranje o ovim zemljama počelo je za vrijeme boravka ugarsko-hrvatskoga kralja Sigmunda u Dubrovniku god. 1396. Za lijepi prijem i gostoprimstvo u Gradu kralj obeća Dubrovčanima ugoditi u ovom pitanju. I zaista, kako tvrdi historik Engel[16]), Sigmund je održao riječ, jer je slijedeće godine naredio svome privrženiku moćnom bosanskom banu Hrvoju da pregovara sa Dubrovčanima. Hrvoje se međutim u to vrijeme iznevjeri Sigmundu i stupi u tabor njegova protivnika Ladislava Napuljskoga uz kojega je bio i bosanski kralj Ostoja. Tako s ove strane brzo propade Republici svaka nada. Moralo se sada pokušati izravno obratiti kralju Ostoji. U ovome im je sretno poslužila borba koju je Ostoja vodio sa svojim suparnikom Tvrtkom »Scurus«, nezakonitim sinom kralja Tvrtka I. Ostoja je u ovoj borbi bio posve materijalno iscrpen pa mu je novčana ponuda Dubrovčana dolazila kao jedini spas. Osim ovoga i ban Hrvoje je pomagao Republici, jer mu je majka bila Dubrovčanka iz vlasteoske kuće Luccari. Tako napokon uspije gosparima što su već odavna željeli: kralj im Ostoja u dogovoru sa svojim velikašima potvrdi poveljom g. 1398 okrug Primorje.

Sretni što su dobili toliko željenu zemlju, Dubrovčani stvaraju odmah poslije zauzeća na glasovitoj sjednici Velikog Vijeća od 23 maja 1399 prve zakonske odredbe za Primorje.[17]) Onamo se šalje

---

[14]) Zelena knjiga (Liber Viridis) sadrži sve senatske odluke u razdoblju od g. 1358—1462.

[15]) Lukavi Dubrovčani kod kupovanja Stona obratili su se bili i na srpskog kralja Dušana koji je još uvijek isticao pravo na Zahumlje, premda je, kako znamo, čitava ova oblast osvojenjem prešla u bosanske ruke.

[16])Engel: Povijest dubrovačke republike. Preveo i dopunio kanonik Stojanović.

[17]) Zapisnik ove sjednice počinje: »Od mnogo vremena dobre uspomene car Stefan, Imperator Rasciae, Serviae et Bulgariae«, bijaše podijelio Dubrovniku povlasticu nad zemljama pram Stonu i Punti kasnije potvrđenu »per Regiam Maiestatem Hungariae«, ali uslijed različitih zapreka nisu mogle te zemlje doći u posjed Dubrovniku. Pošto je ovaj Božjom milosti sad zapremio taj posjed poradi darovštine kralja i velmoža bosanskih »ad bonum statum et augumentum Civitatis et Communis Ragusii«.......« Dr. K. Vojnović: Sudb. ustr. dubr. rep., Rad 108 str. 164. O uređenju Primorja mnogo smo se služili ovom radnjom.

knez sa jednim pučaninom kao kapetanom da upravlja u ovim zemljama i sudi u kaznenim i civilnim parnicama kao knez stonski i po običajima stonskim.[18]) Za istrebljivanje patarena, kojih je bilo veoma mnogo u ovim krajevima, osniva se franjevački samostan u Slanomu. Sva se zemlja oduzimlje bosanskim plemićima te se dijeli po odboru za to naročito sastavljenom među dubrovačku vlastelu; sa zemljom, dakako, dijelili su i kmetove. Kod ove podjele zemlju u Slanomu dobila je obitelj Gjona Gradića (Gradi).[19]) Među prvim odredbama bila je i jedna kojom se zabranjuje u Primorju gradnja zidanih kuća u kreču. Sve ovakove kuće, ukoliko su postojale, morale su biti srušene; samo država je mogla graditi kamene kuće u ovom kraju.[20]) Dalje uređivanje Primorja ometu budući događaji koji, šta više, prisiliše Dubrovčane da mačem u ruci brane svoja ugovorom stečena prava u ovoj zemlji.

Kad Dubrovčani ne htjedoše, naime, i nadalje da priznaju Ladislava Napuljskoga kraljem, Ostoja im se mislio osvetiti. (Vjerojatnije se čini, da je Ostoja želio Dubrovčanima nametnuti svoju vrhovnu vlast.) Našao je bio nekoliko zadužene vlastele u Gradu, kojima je obećao kasnije upravu, da mu otvore u utanačenu noć gradska vrata. U Primorju je imao svojih pristaša bosanskih plemića, kojima su gospari oduzeli zemlje, pa se nadao da će u svojem naumu posve uspjeti. Ali Dubrovčani otkriju 10 marta 1400 g. ovu zavjeru i zavjerenike — njih četvoricu plemića — odmah smaknu. Primorsku pobunu krvavo uguše u boju kod Dobrstaka u Čepikućima. Ovdje pogine vojvoda Novak Novaković rodom iz Trnovice. Nad grobom mu se diže veliki »stećik«, urešen štitovima i mačevima. Još se spominju kao vođe ovih primorskih nezadovoljnika: Dobroslav, knez Stupe, Milković, knez Čepikuća, Radić, knez Trnove, Vlatković i Pavlović, knezovi Slanoga i Gredelj, knez Majkova. Mnogi plemići tada prebjegnu u Popovo polje odakle su na

---

18) »Comes dictarum terrarum habet merum et liberum arbitrium et plenariam potestatem per dictas terras et villas, regendi, cognoscendi, procedendi et sententiandi ac condemnandi in omnibus causis civilibus et criminalibus in totum et per totum sicut comes Stagni in Stagno cum consuetudinibus Stagni«. Liber Viridis c. 96. Ovi »običaji stonski« bile su odredbe koje je Vel. Vijeće izdavalo u pitanjima Stona i Rata. Sve su išle za tim da posjednici zemalja u ovim stranama mogu biti samo dubrovački građani.

19) Plemićkoj obitelji Ohmučević, izgleda, da nijesu oduzeli zemlje već samo kmetove radi dosljednosti. Njihove su zemlje bile u istočnom dijelu Slanoga.

20) Od ove odredbe vlada je odustala 1428 kad je bilo dozvoljeno svakom građaninu da može graditi u Primorju kuću od kamena. Seljačka je kuća još dugo vremena izgledala kao 1399 god. Dr. Sindik: »Dubrovnik i okolica« str. 44 »Srpski etnografski zbornik« knjiga 23.

nagovor Ostojin neprestano rovarili protiv Republike, dok joj naposljetku Ostoja ne navijesti i rat god. 1403. Izgovor je za to našao, što su Dubrovčani primili neke bosanske emigrante i što su ugnjetavali Bosance u Primorju sve pod izlikom da istrebljuju patarenstvo. Njegova vojska pod zapovjedništvom Sandalja, Pavla Radenovića i Radiča Sankovića zaposjedne čitavo Primorje. Bosanci zadržaše ove zemlje sve do god. 1405, kad Hrvoje izviče novoga kralja Tvrtka II. Sada Dubrovčanima pođe za rukom na 18 augusta 1405 sklopiti mir po kojemu opet dobiju ovaj okrug u svoju vlast.

Zauzevši ponovo Slansko primorje Dubrovčanima je bila najveća briga da ga potpuno osiguraju od unutarnjih i vanjskih neprijatelja. Tako između ostalog god. 1406 naređuju da svi oni koji se naseliše poslije 18 augusta 1405 moraju ostaviti Primorje te poći u Dubrovnik ili kamo drugamo po volji.

Slano, kao najvažnije mjesto Primorja, postalo je sjedištem knežije koja je obuhvatala primorske zemlje.[21] Za kneza Dubrovčani sagrade dvor na jednom od najljepših položaja u mjestu. U dvoru su bile tamnice, a u avliji kameniti stup (»stup sramote«) za koji bi vezali osuđenike te ih šibali. Slanski knez, slično ostalim knezovima, koji su upravljali izvan Grada, bio je biran prvoga ožujka, a primio bi službu prvoga maja. Njegova bi služba trajala godinu dana, ali kasnije obično je bila i kraća, tako više puta i samo po mjesec dana. Knez je imao pravo izreći malu kaznu kao koji dan zatvora, koju batinu pri stupu sramote ili kakovu globu. Sve druge veće kazne, osobito sjecivo uda i smrtnu kaznu, izricalo bi Veliko ili Malo Vijeće.

U ovom razdoblju za vladanja republike sv. Vlaha Slano se sve više izdizalo dok nije postalo jedno od najvažnijih mjesta Republike. Stanovnici ove uvale, različiti pomorci i zanatlije, ubrajali su se u građanstvo dubrovačko. Koliko je bilo blagostanje i time naseljenost, svjedoče nam mnoge omirine uz obalu, sve ruševine starih kapetanskih kuća. Ovih omirina i kućiština nalazimo u Osminama, u Mrčevlju, Koceljevićima, pa i na Usječeniku i u Nerezima i okolo Vrela. Svuda je ovuda nekada cvao bujan život. Mnogi slanski velikaši, armaturi i kapetani, imali su u Dubrovniku

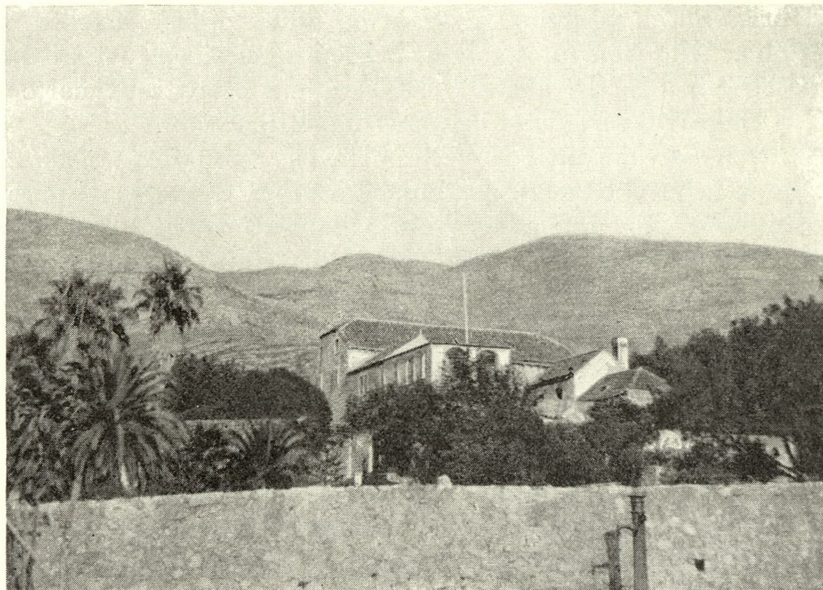
---

21) Dubrovačka je republika imala 9 knežija i 2 kapetanije. Knežije su bile: Ston, Lastovo, Janjina, Mljet, Slano, Šipan, Lopud s Koločepom, Dubrovačka župa i Konavle. Kapetanije su bile Trstenica i Cavtat (»Quae ad nobiles viros pertinent extra urbem officia haec sunt: Comes Stagni .... Praefectus Sabioncelli seu Tarstenizzae, Comites: Lagostae, Jagninae Melitae, Jupanae, Insulae Mediae, Slani, Breni, Canalis, Praefectus Epidauri«. Cerva: Prolegomena, c. XV).

svoje palače i vile, te su neki zaglavili kod velikog potresa 1667 godine. Ovaj strašni potres je i u Slanome nanio velike štete.

Zakonom od 9 novembra 1423 bile su uspostavljene »vrazde« poradi čestih grabeža. Ovom prilikom je čitava država bila razdijeljena na tri okružja: Konavli, Rijeka i Slano.[22])

Odlukom Velikoga Vijeća od 22 listopada 1492 g. bili su opet uspostavljeni sindici[23]) koji imaju dužnost — kako izričito stoji između ostalog — pregledati zaljev Slano. Dubrovčani se preplašili Turaka, kad su ovi g. 1483 zauzeli Hercegovinu, pa su

Knežev dvor

utvrdili mnoga mjesta. Tako u Slanomu urediše na više mjesta busije, kao na Loznici, Gradine, Osmine i Brnjakovo, odakle bi kidisali na Turke, ako bi ovi napali.

U katastru »terrae novae« spominju se u Slanomu ovi lokaliteti: in podpriesicie, sotto la priesicha, podgradie, lonça lucha,

---

22) Svako bi okružje odgovaralo za svu štetu koja bi nastala paležom, otimačinom itd.

23) Ovi su sindici prvi put bili birani 1429 sa zadaćom da proputuju državom i ispitaju vladanje svih činovnika, dakle, kao neki nadzornici. Bilo radi zloupotrebe, bilo što su vlastela mrzila ovakovu instituciju, sindici su bili g. 1441 ukinuti, da se evo opet uspostave.

parte de neriesi, a lemissac, la divica cerqua, in grudda, in scillona grudda, valle dicta Sagon, in nenoena glavica, monte dicto Ossalnijch.[24])

Godine 1536 za više mjeseci bio je slanski knez M. Getaldi; u decembru iste godine bio je Jakov Mar. Luccari.

Oko Petrovdana godine 1605 iskrcaju se u Slanomu senjski uskoci te odavle provale u turski kraj na pljačku. Prodrli su bili čak do Trebinja odakle se vrate s velikim plijenom. Međutim, ovaj svoj izlet skupo su platili, jer su ih mletačke galije blizu Šipana porazile. Sa dvadesetak mrtvih i četrdesetak ranjenih sklone se u Ston.[25])

Godine 1653 nalazimo u Slanomu kneza Andriju Pavla Pozza (Pucića) koji 22 studenoga osuđuje Gjura Rajkovića iz Donjih Majkova, jer je o Svi Svetim u Stonu ukrao s oltara Bl. Gospe kolarin od bisera i jedan prsten. Osuda glasi: 25 batina, 15 dana zatvora i isplata troškova. Rajković je bio u Stonu sa fra Gjurom Kojićem da doveze vino i neke prage za zvonik sv. Jeronima.

U godini 1658 bio je knez u Slanomu kapetan Niko Ohmučević. Ovaj je išao u ime vlade u Makarsku da ublaži i odvrati mletačke hajduke koji su velikoga zuluma počinili po dubrovačkom teritoriju, osobito Ratu, Mljetu, Šipanu (Sugjurgju) i Zatonu.

Godine 1661 knez Slanoga izdaje naredbu po nalogu Velikog Vijeća, da se svi muškarci i žene, koji se nalaze u službi po Hercegovini, vrate za osam dana kući. Tko se ne odazove pozivu, biće mu otac kažnjen (»pedepsan«) na šest mjeseci javne radnje, a majka javno išibana (»fruštana«). Uzrok je ovako strogoj naredbi, jer se dočulo da se jedan iz Mravinca poturčio.

Godine 1665 Donji Majkovi, Grbljava i Banja postadoše jedna kaznačina[26]) i plaćaju jednako desetinu. Čitavu ovu godinu moralo se stražiti danju i noću, jer su gusari počinjali velike štete.

Na 19. lipnja 1667 slanski knez Mato S. Gozze dozvoljava Radi Pavlovoj, trećoretkinji iz Banje, koja je prije bila sluškinja župnika u Liscu, da može graditi na svoje troškove kuću u Banji za dumne. Kuću su gradili Vicko Jošić iz Slanoga, Vukašin Matijašev iz Lisca i radnik Nikola Biolić iz Smokvine. Trećoretkinje su stanovale i kod crkve sv. Petra u Banji.

---

[24]) Dr. Sindik: nav. djelo str. 29.

[25]) Dr Grga Novak: Naše More str. 203.

[26]) kaznačina = selo u kojem se počinilo zločinstvo i koje, u slučaju da se krivac ne pronađe, snaša štetu.

Ove iste godine knez sakuplja vojvode N. Maršića iz Čepikuća, Andriju Matijaševića iz Čepikuća i Iva Nikolina iz Mravinca pa im daje praha da se mogu braniti i boriti protiv hajduka.

Godine 1673. Jero Gozze, slanski knez, poslao je Velikome Vijeću u Dubrovnik neku Hercegovku nastanjenu u Čepikućima. Narod je optužuje da je vještica, pa neka joj Vijeće sudi.

Godine 1690 prima knez u Slanomu naredbu da javi svima vojvodama u Primorju: ako neprijatelj u slučaju navali na koju kaznačinu, da svaki vojvoda odmah skoči sa svojim ljudima u pomoć. Knez je mogao sam u svako doba pozvati narod pod oružje, ako je vidio neprijatelja u blizini ili doznao da se približuje. U takovom slučaju trebao je odmah izvjestiti Veliko Vijeće u Dubrovniku i kneza u Stonu.

Slanski knez je davao naloge i udarao neke terete na pojedine kaznačine i ove su morale to izvršavati. Tako nalazimo kako knez Jakov Natali daje naloge i opterećuje kaznačine ovako:

1) Svako godište davaće svaka kuća jednog utučenog ovnića knezu uz platu od jedne lire i po;

2) Jedan groš od svake kuće;

3) Bližnje kaznačine davaće po naredbi po tri dukata za vožnju.

4) Trnova će davati knezu drva, a on će plaćati breme po 2 groša, a magarčića po 3 groša;

5) Sve barke iz Janske i iz Slanoga prije polaska moraju se javiti knezu;

6) Banja je obvezana služiti kneza ribom;

8) Svaki vojvoda mora sa svojim vojnicima pratiti kneza kad ga ovaj pozove. To biva kad knez ide slušati sv. misu ili večernjicu u Gospe od Navještenja u Banji;

8) Kručićani i Banićani doći će ga uzeti, kad poruči, da ga povedu u Grad i odonamo dovedu. Knez će ih platiti i osloboditi onaj dan službe. Slanjani moraju kneževu robu povesti u Dubrovnik i povratiti mu je;

9) Svaka kuća mora poslati po jednu osobu na zbor kad knez pozivlje. Ako ne dođe, kuća plaća globu od 6 perpera.

10) Svaki Grgurćanin, Slanjanin i Banjanin mora doći, kad bude pozvan, da nosi pisma. Knez će ga tada osloboditi straže;

11) Majkovci moraju donijeti za peć: palu, ralje i zublju;

12) Svaki mesar mora knezu dati jezik od vola.

Po ovome vidimo da je knez u svojoj kneziji imao dosta veliku moć. No ipak proti njegovoj odluci moglo se učiniti priziv na Malo ili Veliko Vijeće.

Godine 1697 na 27 srpnja slanski knez osuđuje Nikolu Orlića iz Koceljevića na deset dana tamnice, što nije javio da mu je punica umrla od mešnika (carbonchio). Tada je u Slanomu bio župnik don Vlaho Viličić.

Od godine 1797 počinju se navlačiti sve više crne oblačine nad našom drevnom Republikom. Česti razdor između naroda i vlastele pretkazivao je skore promjene. Vihor francuske revolucije, koji se razmahivao čitavom Evropom, nalazio je i ovdje svoga odjeka.

Došla je i kobna 1806 godina. Austrija, poražena od Napoleona, otstupa ovomu kao uvjet mira i Dalmaciju sa Kotorom. Napoleonove čete zauzimlju ove krajeve, ali do Kotora po kopnu ne mogu doći: priječi im slobodni teritorij Republike sv. Vlaha. Gospari, prestrašeni za svoju slobodu, pošalju zapovjedniku francuskih četa svoje poslanike da ga odvrate od marša preko Republike. Na lijepe molbe poslanici dobiju i lijepe odgovore. Međutim sve se kasnije pokaže izlišnim. Onaj isti Napoleon, koji je izbrisao sa zemljina lica republike Đenovu i Veneciju, te stare suparnice Dubrovnika, zadao je smrtni udarac i vlasti dubrovačke vlastele.

U Slano su prve francuske čete došle 26 maja 1806 rano ujutro. Kod njihova dolaska bila je nastala neka gungula u Barbijerićima. Neko tvrdi, da su se Slanjani između sebe počupali, oni koji su pristali uz Francuze i njihovi protivnici. I ovdje kao i u Stonu Lauriston, vrhovni general ove okupacije, poduzme sve mjere opreza kako bi svoj dolazak još uvijek pritajio. Uza sve prijetnje i nastojanja, ipak mu ne uspije, jer slanskom knezu pođe za rukom poslati glasnika u Grad. U noći od 27 ostavi Lauriston Slano i u njemu malu vojničku posadu i krene brdskim putevima prema cilju. Ovoga dana došlo je bilo do okršaja među Slanjanima. Pristaše Francuza odnesoše iz općine škrinju (blagajnu) te je razbiju u kući Brseća, ali ne nađoše novaca. Ovom su prilikom poginula dva čovjeka, Tasovčić Andro, harambaša iz Grgurića i Ante Milković iz Slanoga, pravi junačine na djelu i na riječi. Mali okršaji i gungule bile su onda gotovo svakodnevne.

Svakako najteži poraz Slano je doživjelo u julu mjesecu od provale Crnogoraca. Ovi su dvadeset i dva dana palili i robili svu dubrovačku okolicu pod zaštitom ruske mornarice. Slano, koje je imalo mnogo bogatih kuća, urešenih skupocjenim pokućstvom, bilo je posve orobljeno i popaljeno. Za ovo nam svjedoče još i da-

nas kućištine u Grgurićima. U bogatijim kućama znali su Crnogorci spustiti se u gustjerne i prekopati vrtove da nađu novac i dragocjenosti. Manastir franjevački bio je također orobljen. Pričalo se da su dvanaest bracera i trabakula jedva preveli plijen u Gruž. Među Crnogorcima bilo je mnogo i Bokelja. U kući Perana Milića ležao je bolestan starac pomorac kad su nahrupili Crnogorci u Slano i plijenili po kućama. Među ovima je starac prepoznao jednog Bokelja, baš kad mu je ovaj dizao »kvadre« sa zida, pa mu reče: »Nemoj, brate Nikola, tako odirati ili me ne poznaš?« Ovaj mu na to odgovori: »Ej, čovječe, kad je rat, nije niko nikome brat«. Za ovo su vrijeme mnogi Slanjani sklonili se na Šipan. Tamo ih je bilo toliko, da su sa Šipanjcima do tri puta odbili Crnogorce kad su se ovi htjeli na Šipanu iskrcati. Iz Slanoga su Crnogorci mislili u Ston, ali ih dočeka iznad Slanoga (blizu Loznice) Hadži beg iz Popova polja sa hiljadu Primoraca i Hercegovaca-katolika, te im zapriječi dalji put.

U Slanomu je bilo veliko nezadovoljstvo sa Francuzima. Godine 1808, kad je posve bila ukinuta Republika, vršila se prisega vjernosti caru Napoleonu. Tom prilikom spominje se u Slanomu Tomo Tasovčić, rođak onoga što je poginuo pri dolasku Francuza, jer nije htio prisegnuti.

Kad su Francuzi administrativno preuredili Republiku, Slano je postalo sjedištem kantona.[27]) Ovaj su kanton sačinjavale općine: Slano, Lisac, Imotica i Ston. Brojio je 5357 žitelja, od toga općina Slano 1675.[28])

Godine 1813, u danima preokreta i buna, spominje se, da su Englezi porobili neke kuće na obali slanske uvale. To je bilo u maju mjesecu.

Godine 1814, kad je Austrija zauzela čitavu Dalmaciju, u Slanom se uspostavila pretura. To je bila sudsko-politička vlast. Ured preture nalazio se u Barbjerićima.

Na svome putovanju po Dalmaciji g. 1818 austrijski car Franjo I prenoći dva puta u Slanomu. Za sjećanje na ovo postavi se na kući ploča sa natpisom:

---

[27]) Provincija, kojoj je bilo sjedište u Dubrovniku, dijelila se na deset kantona i 35 općina. Kantoni bijahu: Dubrovnik, Cavtat, Mljet, Slano, Pelješac, Lastovo, Kotor, Novi, Budva i Korčula. Čitava je provincija brojila 69054 duše. Vidi: Dr. L. Vojnović: »Pad Dubrovnika« II knjiga str. 122.

[28]) Dr. Kovač: Crtice o statistici i o vojničkim ustanovama u rep. Dubrovačkoj.

Prvi Frane prohodec
Zarstvo svoje pohodec
Srecnje udes ovdi tjo
Dva krat da je prinochio
MDCCCXVIII

Iz burne godine 1848 u Slanomu imamo jedinstveni dokumenat široke nacionalne svijesti ovoga malog mjesta. U ovoj uvali javlja se prvi revolucionarni glas za stvaranje Velike Jugoslavije. Na 28 juna pomenute godine osvanuo je priljepljen na slanskim kućama »Pozov«[29]) potpisan od tadanjeg načelnika N. Lizze. Ovo je bila pjesma od trinaest strofa sa po četiri stiha kojom se pozivlje na ustanak za oslobođenje pravoslavne braće ispod Turaka. Pjesma glasi[30]):

1) Slavnog roda i plemena
Mi Slovinci svi
U sadašnja ta vremena
Složimo se mi;

2) Ter junačke britke mače
Naoštrimo svi
A gradove i palače
Ostavimo mi

3) Na polju se sastavimo
U ljubavi svi
Ter vijeće učinimo
Sadruženi mi.

4) Od velike kraljevine
Slovinci smo svi
Kažu sini Slavonije
Najprvi smo mi.

5) Od čestite Kroacije
Slovinci su svi
A od lijepe Dalmacije
Slovinci smo mi.

6) Od hrabrene Bulgarije
Slovinci su svi
A od Bosne i Serbije
Isto kao mi.

7) Kamenit' Ercegovine
Slovinci su svi,
Čak od Turske Albanije
Crnogorci i mi.

8) Kranjce i Čehe prigrlimo
Slovinci su svi
A i Poljake zazovimo
Er su kao i mi

---

29) Ovaj je plakat štampan u formatu 25×40 u štampariji Martechini-a u Dubrovniku.

30) Ova je pjesma bila preštampana u književnom časopisu »Slovinac«, br. 16, strana 326 iz 1881 god. Također je o istoj pisalo i beogradsko »Vreme« od 25 oktobra 1929 u članku o ostavštini pok. pjesnika Iva Vojnovića.

9) Bratinski se sastavimo
U ljubavi svi;
Drugi narod ne vidimo
Više neg smo mi.

10) Na noge se svi skočimo
Na viteške noge svi
Braću našu slobodimo
Kâ pod Turkom još stoji.

11) Sramota je nam svakomu
Žalosni smo, braćo, svi,
Da pod turskim barijakom
Pravoslavni brat stoji.

12) Pravoslavni ti rišćani
Jednako smo braća svi
Pravoslavni i kršćani
Sve smo jedna braća mi.

13) Zato u skupu mi složeni
Skočimo se sada svi
I bićemo uzmnoženi
Nad vas ini narod mi.

Radi ove revolucionarne pjesme Slano je bilo oštro kažnjeno. Pretura je bila prenesena u Ston, a načelnik Lizza osuđen na smrt. Do izvršenja kazne nije došlo, jer je zauzimanjem nekih liječnika proglašen nenormalnim i tako otpravljen u bolnicu. U bolnici je, posve prirodno, nakon nekog vremena zaista poludio i umro.

Na 25 aprila 1875 bio je u Slanomu car Franjo Josip I. To bijaše baš uoči hercegovačkog ustanka.

Za bune hercegovačke mnogo se pribjegara sklonilo u slanskoj okolici; osobito su se bili mnogi smjestili u Grgurićima. Otada je i pravoslavno groblje u ovom seocu.

Motiv iz Slanoga

POMORSTVO

Kao i sva naša primorska mjesta u kojima je nekada cvao nešto bujniji život nego danas, tako i Slano zahvaljuje za svoje blagostanje u prošlosti isključivo pomorstvu. Prikladni smještaj uvale, pa veza iste sa zaleđem, bilo je uzrokom da se brodarstvo ovdje gajilo od pamtivijeka. Ono je osobito za vrijeme vladanja Republike sv. Vlaha lijepo napredovalo, te se bilo i dovinulo do zamjerne visine. Slano je bilo jedna od najvećih dubrovačkih luka. Iz ovoga je razumljivo, da je i blagostanje slanskih stanovnika bilo veliko.

Dubrovačko brodovlje bilo je najvećim dijelom u službi španjolskoga dvora, naročito u XVI stoljeću. U sastavu ovoga brodovlja Slano je zauzimalo gotovo prvo mjesto. Tako u svim ekspedicijama, koje je poduzimala Španjolska, nalazimo slanske brodove. Godine 1532 u osvajanju grada Korunje (Coruña), god. 1535 u boju na gusare pod Tunisom, pa opet 1541 pod Alžirom i Tripolisom, gdje je dubrovačko brodovlje doživjelo veliki poraz, svuda se bore slanski kapetani i mornari. U španjolskoj službi mnogi se Slanjanin popeo do visokih časti; tako Petar Ivelje

Ohmučević[1]) bude imenovan od Filipa II admiralom španjolske mornarice.

U ovo vrijeme najvećeg cvata brodarstva slanskog, tj. u XVI vijeku, imamo u Slanomu također brodogradilište. Ovo nam posvjedočuje među ostalim bilješka iz notarskih spisa u arhivi dubrovačkoj iz g. 1549: »I calafati di Slano sono: Martin Petrov, Vicenco Petrov, Paško Ivov, Maro Nikov Šipanjac i Miho Damjanov«. Gradnja brodova (»škar«) bila je bez sumnje u Grgurićima na potoku.

Slano koncem XVI i početkom XVII stoljeća ima, kako otac Anselmo Banduri spominje, trideset i dva broda koja su većinom u Slanomu bila i sagrađena. Među ovima se isticao svojom veličinom brod [karaka[2])] »Sv. Jeronim« od 1000 kara[3]) nosivosti, a bio je vlasništvo kapetana Ivelje Ohmučević-Grgurić. Ovo je bio jedan od najvećih brodova dubrovačke mornarice. Dalje se spominju:

karaka »Sv. Kuzma i Damjan« od 900 kara nosivosti; brodovlasnik Ivelja Ohmučević-Grgurić

karaka »Sv. Antun Padovanski« od 700 kara nosivosti; brodovlasnik Ivelja Ohmučević-Grgurić

karaka »Sv. Frano« od 700 kara nosivosti; brodovlasnik Ivelja Ohmučević-Grgurić

---

1) Ohmučevići bijahu stara bosanska plemićka familija. Zvali su se Grgurić po Grguru sinu najstarijeg poznatoga pretka Radivoja Vladisaljevića; kasnije dobiju ime Ohmučević po junaku Hrelji koji je vješto skakao. U Slano se doseli ova porodica 1300-tih godina, gdje postane vremenom jedna od najslavnijih kapetanskih obitelji Republike. Vidi se koliko su Ohmučevići bili moćni i po tome, što ih Dubrovčani ubrajaju među svoju vlastelu. Osim spomenutoga Petra, odlikovali su se mnogi članovi ove familije po čitavoj Evropi bilo kao pomorci bilo u službi na različitim dvorovima. Tako se Đuro Ohmučević spominje na dvoru Velikog Vojvode Toskanskoga. Sestra Petra Ohmučevića Jelena udala se za Petra Komnena, potomka poznate bizantinske dinastije. Ova se žena spominje u literaturi, jer slaže stihove na hrvatskom jeziku. Još je znatan Niko Ohmučević od koga imamo najstariji rukopis Gundulićeva »Osmana«. Poslije smrti posljednjeg muškog člana porodice prelazi feud na ženske Orebić, Sivrić i Puljezi, a kao fidejkomis na Basiće, Ciceriće, Bizzaro-Puljezi pa danas Puljezi-Haler.

Rodoslovlje porodice Ohmučević-Grgurić nalazi se urezano na bakrorezu, a posjedovao ga je pok. don Frane Bulić. To je veliko deblo razgranjeno na oveće grane i grančice po muškoj i po ženskoj lozi. Na vrhu stabla lik je Bl. Gospe sa sinom u naručju; na desnoj strani sv. Jeronim, a na lijevoj strani sv. Kuzma i Damjan.

O porodici je pisano mnogo, osobito nam je istaknuti dr. Giov. Battista de Rolatisa, Orsinija, Račkog te radnju prof. Gelčića »I conti di Tuhel«.

2) karake su bile od 600—1000 kara nosivosti
galeoni su bili od 500—700 kara nosivosti
navi su bili od 500—200 kara nosivosti.

3) »karo« je bila mjera u pomorstvu. Imao je 18 2/3 do 19 dubrovačkih stara, a dubrovački star preko 111 litara. Vidi Dr. G. Novak: »Naše More« str. 160.

karaka »Sv. Roko« od 800 kara nosivosti; brodovlasnik Ivelja Ohmučević-Grgurić

nav »Sv. Rajmondo« od 400 kara nosivosti; brodovlasnik Giorgi d'Olisti-Tasovčić

galeon »Sv. Stjepan« od 500 kara nosivosti; brodovlasnik Giorgi d'Olisti-Tasovčić

galeon »Sv. Domenik« od 500 kara nosivosti; brodovlasnik Giorgi d'Olisti-Tasovčić

galeon »Sv. Lovrijenac« od 550 kara nosivosti; brodovlasnik Giorgi d'Olisti-Tasovčić

galeon »Sv. Rrano« od 650 kara nosivosti; brodovlasnik Giorgi d'Olisti-Tasovčić

galeon »Milosrđe« od 500 kara nosivosti; brodovlasnik Giorgi d'Olisti-Tasovčić

karaka »Sv. Antun Padovanski« od 850 kara nosivosti; brodovlasnik Giorgi d'Olisti-Tasovčić

galeon »Sveta Krunica« od 600 kara nosivosti; brodovlasnik Giorgi d'Olisti-Tasovčić

karaka »Gospe od Karmena« od 900 kara nosivosti; brodovlasnik Giorgi d'Olisti-Tasovčić

galeon »Sv. Spasitelj« od 500 kara nosivosti; brodovlasnik kap. Diničić-Tasovčić

karaka »Sv. Jakov od Galicije« od 800 kara nosivosti; brodovlasnik kap. Ivan Pavlović (Giovanni di Paoli)

galeon »Sv. Matija i sv. Frano« od 700 kara nosivosti; brodovlasnik kap. Marko Ivana Jerinić

galeon »Sv. Domeniko« od 500 kara nosivosti; brodovlasnik kap. Jerinić

karaka »Gospa od Krunice« od 700 kara nosivosti; brodovlasnik kap. Jerinić

galeon »Bl. Gospa od Navještenja« od 600 kara nosivosti; brodovlasnik kap. Pavle Dešinović

karaka »Sveta Krunica« od 700 kara nosivosti; brodovlasnik kap. Marko Letjella

galeon »Sv. Rajmondo« od 500 kara nosivosti; brodovlasnik kap. Stjepan Burešić

galeon »Sv. Antun Padovanski« od 650 kara nosivosti; brodovlasnik kap. Frano Bakaljauš

galeon »Sv. Ana« od 500 kara nosivosti; brodovlasnik kap. Marko Marnara (Mrnara)

karaka »Naša Gospe od Loreta« od 700 kara nosivosti; brodovlasnik kap. Marnara

nav »Gospe od Krunice« od 450 kara nosivosti; brodovlasnik kap. Rado Aligreti

galeon »Sv. Ivan« od 600 kara nosivosti; brodovlasnik kap. Orcissini

galeon »Sv. Marta« od 500 kara nosivosti; brodovlasnik kap. Matijaš

nav »Anđeo« od 400 kara nosivosti; brodovlasnik kap. Brsečina

karaka »Dvanaest apostola« od 700 kara nosivosti; brodovlasnik kap Brsečina

galeon »Sv. Frano« od 600 kara nosivosti; brodovlasnik kap. Bosćina

galeon »Sv. Cecilija« od 650 kara nosivosti; brodovlasnik kap. Vodopija.

Opadanje slanske mornarice, a ujedno time i materijalnoga stanja stanovništva, opaža se propašću španjolske moći.

Godine 1779 — kako navodi Engel — Slano broji samo šest većih brodova.

Potkraj Republike u slanskoj rimokatoličkoj župi (Slano, Dubravica, Majkovi i Slađenovići) ima sedam pomorskih kapetana.

CRKVE

Ako nigdje drugdje, a to su u Slanomu mjesna svetišta od velike važnosti za historiju. Kad ne bismo imali nikakovih drugih podataka o nekadanjim vremenima Slanoga, dosta bi nam o njima kazale same njegove crkve i kapele. Njihov broj i ukras koji ih obilježuje dovoljno nam dočaravaju sliku materijalnog stanja slanskoga stanovništva u prošlosti.

Prvo kršćansko svetište u Slanomu sigurno je bilo još u doba rimskog vladanja, najkasnije bar u petom vijeku poslije Krista. Za ovu pretpostavku nemamo vidljivih dokaza, no teško je zamišljati naselje sa kršćanskim grobljem i, već u ono doba, sa kršćanskim svećenikom, a bez sagrađenog hrama. On je valjda postojao te je i njega, kao sve ostalo, poganska bujica sravnila sa zemljom.

Da li je postojala kakova crkva u razmaku daljih devet stoljeća, tj. sve do sagrađenja franjevačke crkve početkom XV vijeka, nije nam sigurno poznato. Ima momenata koji nas upućuju da jest. Osim toga što u okolici slanskoj imamo u ovo doba više sagrađenih crkvi i kapela, u Slanomu smo našli — istina, mali, ali ipak važni — spomenik iz ovog vremena. Na međi naprama zvoniku fratarske crkve nađen je, naime, prozorni okvir, »divan primjerak starohrvatske ornamentike.«[1]) Jamačno je on odvajkada u Slanomu, gdje je pripadao jednoj crkvi kojoj se kasnije posve izgubio trag.

Do danas sačuvana svetišta u mjestu podignuta su sva za vrijeme Republike. Najstarije od njih, a i najvažnije, sagrađeno je početkom XV vijeka, a to je *crkva sv. Jeronima* (franjevački samostan). Samostan otaca franjevaca počeo se graditi g. 1399 kad su Dubrovčani zauzeli Nove Zemlje. Sredstva za gradnju bila su

[1]) Dr. Z. Bjelovučić: »Crvena Hrvatska i Dubrovnik« str. 50. Ovaj se spomenik sada nalazi utisnut u prozor zvonika fratarske crkve.

namaknuta milodarima građana i prihodima crkovne zemlje (»bastie«) u Liscu i Dolima.[2]) Samu crkvu podignuli su tek kasnije 1420 g. plemićka braća Gradić i posvetili je sv. Jeronimu. Za ovo nam svjedoči latinski natpis na pročelju crkve, a koji glasi u

Crkva sv. Jeronima (Pred crkvom rimski sarkofazi)

hrvatskom prevodu: »Dva vrlinama, svijetla sina, luči domovine, potomci Gradića, koje je negdašnji plemić Gjono, i sam dika Grada

---

[2]) Kad je Republika zaposjela Primorje, posvetila je Bogu jednu desetinu baš kao što je kasnije u Konavlima. Ove su se zemlje zvale »bastie«. Primorske su bile u Liscu i Dolima a njihovim se prihodima koristovao slanski župnik i franjevački samostan. Poslije pada Republike išao je sav prihod u korist stolne crkve i crkve sv. Vlaha u Dubrovniku, dok konačno nisu zemlje bile prodane. Primorske, ova u Liscu i u Dolima, bile su prodane za 8342 for. (Vidi Dr. Vojnović K.: »Državni rizničari dubrovačke republike«, Rad 127 str. 62).

sebi jednake porodio: srcem i riječju odlični Mato i hrabri takmac zavisti i ljubitelj pravde Marin, Tebi na čast, o Jeronime sveti, grade ovaj Božji hram. Dostoj se, oče, primiti ovaj maleni dar svetišta i usliši molbe; a ti, slavna četo, kojoj će bogoslužje kroz buduće vjekove povjeriti na duševnu korist ovu crkvu, sjećajući se otaca i potomaka, zahvalne glasove Bogu uzdižite i neka svaki od vas uvijek umnaža pobožne molbe. Hiljadu i četiri stotine godina poslije poroda uzvišene Djevice i k tomu još dvadeset susjednih ophoda oca Feba«.

Unutrašnjost ove prostrane i lijepe crkve služi nam zapravo kao najbolji dokumenat slanske prošlosti: ona jasno pokazuje tko su i kakovi su bili nekad stanovnici ove krasne uvale. Počevši od klupa pa do umjetničkih slika na oltarima sve u ovoj crkvi govori o bogatstvu i ukusu starih Slanjana, osobito o njihovoj velikoj ljubavi koju su gajili prema svojoj crkvi i svome mjestu. Od slika zauzimlje posebno mjesto slika velikog (glavnog) oltara. Ona pretstavlja u odličnoj kompoziciji poklon triju istočnih kraljeva novorođenom Kristu. Izradio ju je dubrovački slikar Nicolaus Ragusinus te se ubraja među njegova najbolja djela. Rađena je na drvenoj podlozi. Za vrijeme perturbacijâ g. 1806 slika je bila oštećena oštrim oružjem, po svoj prilici bajunetima. Godine 1888 restaurirali su je onda poznati restauratori, profesor Trenkwald i kustos Bečke Akademije Umjetnosti Gerisch. Rijetkim marom i stručnom spremnosti oni su obnovili sliku, a da joj nisu nimalo povrijedili izvorni karakter. Još je od vrijednosti slika sv. Jeronima koju je izradio Medović. Ovu su crkvu stari Slanjani odredili za svoje vječno počivalište. Mnogobrojni natpisi na kamenim pločama kazuju koje sve slavne obitelji i kakovi muževi ovdje leže. Vide se grobovi Ohmučevića, Ogrišića i Tasovčića, pa Mrnara i Petrovića i još mnogih drugih koji su svojim djelovanjem proslavili rodno mjestašce po čitavom onda kulturnom svijetu. Ovdje je zakopan glasoviti R. P. O. Vlahani (Vlahinić) iz poluotoka Pelješca koji se odrekao biskupske časti ponuđene mu od Filipa III u Španjolskoj. U crkvi i oko nje, napose u hodniku koji vodi iz svetišta u klaustor, ima mnogo ploča na kojima su urezani plemićki grbovi.[3]) Sve dokazuje da je crkva bila veoma omiljena. A to su svojim radom oci franjevci i zaslužili. Njihovim je nastojanjem ovaj samostan

---

[3]) Šteta je da se nitko ne pobrine i ne smjesti ove historijske spomenike u kakav muzej. Ovako će se potpuno izlizati i tako vremenom upropastiti.

postao za čitavo Primorje ne samo luč vjere, već u istoj mjeri i luč prosvjete. Svi su slanski muževi prošlosti morali biti zahvalni za svoju učenost ovim fratrima. U vjerskom pogledu o ulozi ovoga manastira moglo bi se mnogo pisati. Kakvu je važnost imao, vidi se otuda što slanski franjevci, sve vrijeme dok je samostan pripadao bosanskoj redo-državi, do g. 1463, imaju posebnu dozvolu podjeljivanja sv. potvrde u Popovu polju i okolici. U gorljivom vršenju pastirskih dužnosti vidimo samostanske oce i kasnije dok je samostan pripadao dubrovačkoj provinciji. U vlasništvo hercegovačkih fratara prešao je kupnjom otrag kakovih dvadesetak godina; njime se služe za ljetovanje. Spomenućemo napošljetku da je u samostanu živio sv. Jakob od Muka i bio njegov starješina; tri kasnija biskupa također su ovdje prebivala: oci Albert Renjić, Domenik Andrijašević i Benedikt Orsini. Fra Sisto iz ovoga manastira otkrio je urotu nekog stonskog trgovca Tannia koji je imao izdati Ston Mehmedu begu Mihajlbegoviću; sve je opet doznao od nekog Klarića na Petrovdan na Zavali g. 1525. Neće biti na odmet, ako pripomenemo da su slanski fratri imali svoj vlastiti ribnjak. Nalazio se na mjestu gdje je danas kuća nasljednika pok. Marka Milića.

Crkva sv. Vlaha (župna crkva) sagrađena je g. 1758. Kako natpis nad glavnim vratima kaže, podigao je i posvetio Letunić, slanski župnik, sa svojim stadom (cum suo grege). U njoj su tri oltara: glavni od kamena, a dva pobočna od drva. Popravljana je bila više puta. Zadnji temeljiti popravak je bio g. 1923 za koji je i država votirala lijepu sumu novaca.

Župa u Slanomu je utemeljena g. 1407. Na žalost, matične knjige postoje samo od g. 1794; svih starijih knjiga u arhivu nema. Uzrok su paleži, a osobito se ovim misle oni crnogorski.[4])

U oskudici starijih podataka o slanskoj župi iznijećemo malo o ličnostima slanskih župnika koji su službovali u posljednje sto i četrdeset godina. Ovime mislimo postići dvoje: mlađem naraštaju koji toliko o njima sluša iz usta svojih otaca i djedova, dati hronološki prikaz njihovog službovanja i u drugu ruku — razumije se, veoma skromno — odužiti se sjenama tih uzor-svećenika i nacionalnih boraca.

Godine 1794 nastupio je župničku službu u Slanomu don Antun Gjivoje, vrlo vrijedan i izobražen svećenik, ali neumoljivo strog. Služ-

---

[4]) Za ove paleže tvrdi dubrovački historičar kanonik Stojanović da imaju i drugo porijeklo. Sami župnici, naime, kad su obaznali da Francuzi misle pozivati u vojsku, da su palili matice župne i time htjeli izbjeći novačenje Dubrovčana.

bovao je u ovom mjestu sve do svoje smrti 20 aprila 1846, dakle pune 52 godine. Ukopan je u Donjim Majkovima. Za vrijeme preture u Slanomu bio je dekanom čitavog kotara. Njegovim nastojanjem izgrađen je put što spaja Grguriće sa Banjom. Za don Gjivoja se još govori da je iz straha od gostiju, koji su danomice punili župni dvor, nagovorio francuske inžinjere te su ovi sveli cestu na Donje Majkove poviše Strmice, a ne na Grbljavu, kako se najprije mislilo. Poslije smrti ostavio je svojom oporukom 100 forinti da se sa njihovim kamatima kupuju crkovne potrebštine. Mjesnoj javnoj dobrotvornosti ostavio je 400 forinti.

Poslije smrti don Gjivoja postao je župnički upravitelj don Pero Gjivović, kapelan u Majkovima. Ovaj je vodio župu kratko vrijeme, jer već 1847 dolazi novi upravitelj don Ivan Puljizević koji upravlja do mjeseca studenoga 1850 g.

20 studenoga pomenute 1850 godine dolazi kao upravitelj župe mladi svećenik don Antun Izmaeli. Malo vremena poslije bude imenovan župnikom te je kao takav savjesno vršio svoje pastirske dužnosti sve do g. 1889 kada je bio na svojevoljnu molbu umirovljen. Njegov nesebični i naporni rad pribavio mu je bio doživotnu privrženost slanskih stanovnika. Njegovim nastojanjem, a u mnogome i njegovim novcem, uredila se crkva (matica). Župničku konobu preuredio je za sakristiju, napravio je oko crkve »pižule«, ishodio je od vlasti gradnju župničke gustjerne i njegovom brigom uredilo se groblje gdje se sagradila kapelica Gospe od Karmena. U socijalnom pogledu njegovo je djelovanje bilo sjajan primjer čovjeka koji je sretan samo u sreći drugih. Nitko nije bio odbijen ko je u potrebi zakucao na njegova vrata. U vrijeme pošasti u Slanomu don Antun je bio prvi koji je ne plašeći se za vlastiti život, obilazio i brigao se oko bolesnika. Sam car Franjo Josip I, kad je prolazio kroz Slano g. 1875, zadivljen ličnošću ovoga svećenika povisuje mu »ad personam« platu godišnju za 100 for. Ipak je i dalje on sam oskudno živio. Kad je bio imenovan začasnim kanonikom, nije imao čime da kupi križ, već mu ga je kupio i darovao tadanji biskup don Mato Vodopić. Svi njegovi prihodi nisu nikada bili dovoljni za drugoga, za mnogobrojnu svojtu i siromahe, koji su mu bili uvijek preči od njega samoga. Kad je bio umirovljen, postao je vitezom reda Franje Josipa I i uz to dobio 500 for. na godinu više nego je u službi pobirao kongrue (svećeničke plate). Preminuo je od srčane kapi na 27 augusta 1890. Da bi mu se bar donekle vidljivo odužili, podigoše mu Slanjani nad grobom spomenik.

13 novembra 1889 naslijedi don Antuna Izmaeli-a na mjestu župnika don Niko Kurelja, rođen na Lastovu 7 siječnja 1850. Njegovim izborom usud se pokazao sklon prema slanskom stanovništvu, jer mu je opet dosudio čovjeka istinskih vrlina, čovjeka koji će dostojno nastaviti put svoga predšasnika. Prva kušnja za njegovo djelovanje javlja mu se odmah pri nastupu službe. U Grgurićima zavladala je u zimi velika gripa; prije nje se bilo pojavilo nekih 28 slučajeva groznice. Sve su kuće bile pune bolesnika tako, da gotovo nije imao ko dati jedan drugomu čašu vode. Evo polja rada za našega mladog dušobrižnika! Očinskom brigom po-

sjećuje sve kuće, dijeli aspirine, njeguje i tješi dajući svima svoj lijepi primjer. Kao tada, don Niko je ostao čitav svoj život. »Nikada svoj, već uvijek opći, tuđi«, izgleda da je bila parola pod kojom je ovaj čovjek živio. Njegov svećenički kaput bio je uvijek iskrpan, na njegovu stolu bio je uvijek oskudan siromaški ručak. Ako bi mu koja Slanjanka donijela što na dar kao sočiva, slanine ili slično, don Niko ju je uvijek vraćao kući umiljatim glasom: »Nosi ti to doma, jadna. Ti imaš djecu i veliku kuću. Ja ću se već sam proći«. Najbolji dokaz koliko su Slanjani ljubili svoga župnika i koliki su gubitak osjećali njegovom smrću, bio je njegov pokop. Teško bolestan otišao je 4 novembra 1909 u bolnicu u Dubrovnik, gdje je već 11-tog istog mjeseca preminuo. Mrtvo su mu tijelo na 13-toga Slanjani prevezli u Slano i sahranili ga na mjesnom groblju. Nijedno oko, ni mlado ni staro, ni muško ni žensko, nije ostalo suho dok mu je g. Lujo Milić nad otvorenom rakom izrekao u ime svih Slanjana zahvalu na njegovom očinskom srcu. O ovom vrijednom pokojniku pisali su mnogi dalmatinski listovi: Dubrovnik, Crvena Hrvatska, Narodni list, Sloboda i Pučka Sloboda.

12 novembra 1909 bude imenovan za privremenoga upravitelja župe o. Pavlić Augustin, starješina franjevačkog samostana. Ovu je dužnost vršio do 1 septembra 1910. Tada dođe u Slano novi župnik u osobi don Joza Boglića, koji se ustoliči 16 istoga mjeseca uz veliko prisustvovanje naroda. Svestrano izobražen ovaj svećenik, odan svome pozivu, stupa stazom nesebične ljubavi prema povjerenom stadu. Ovu su ljubav Slanjani najbolje osjetili dok je za vrijeme pošasti (»španjolice«) ovaj dobri čovjek, iako sam teško bolestan, neprestano obilazio kuće dijeleći uz sv. otajstvo i svoje korisne savjete. Koliko od danas živućih Slanjana mora zahvaliti svoj život baš ovom svećeniku! Umro je na 23 ožujka 1921 žaljen i oplakivan od svojih dragih Slanjana.

Na mjesto don Joza preuze župu do dolaska novog župnika o. Ivan Petković, gvardijan, i to počam od 1 ožujka 1921.

Današnji župnik slanski don Ivo Čučuković nastupio je službu 1 augusta 1922. U ovome svećeniku Slano je opet dobilo jednog vrijednog čovjeka. Pun neslomive energije odmah nastoji oko temeljitog popravka matične crkve. Kasnije se njegova agilnost penje do vrhunca kad se odlučuje na izgradnju crkve Bl. Gospe Nuncijate u Banji, što mu i uspijeva nakon dugog nastojanja. Obzirom na njegovu dob nadati se da će ovaj poduzetni svećenik još dugo koristovati slanskom stanovništvu.

Crkva Bl. Gospe Nuncijate.[5]) Ovu je crkvu, kako kaže pučka predaja, počeo graditi glasoviti Lopuđanin Miho Pracat (oko 1530 do 20 jula 1607 u Dubrovniku). Da je ova predaja vjerojatna, dokazuje nam okolnost što je Miho Pracat sagradio više crkava u dubrovačkoj okolici i obilno ih pripomagao; osim toga je sigurno da je imao i posjed u Banji. Zato nije nimalo čudno što je htio

---

[5]) Sve podatke o ovoj crkvi dobili smo od vlč. don Iva Čučukovića, te mu se i ovdje ponovo na ljubaznosti zahvaljujemo.

posjed i njegove mnoge brodove kad u oluji potraže u Banji pod Njenim okriljem zaklonište. Bio je pripravio materijal i gradnju počeo, ali ga u tome zateče smrt.[6]) Potomaka svojih nije imao koji bi započeto i završili; tako ostade nedovršena gradnja sve do naših dana.

Po građevini izgleda da je prije početka gradnje ove crkve postojala mala kapelica, današnja apsida, gdje je oltar. Ova je kapelica imala svoje pročelje i vrata i mali zvonik za jedno zvono. U njome se govorila sv. misa sve do g. 1927. Uz ovu kapelicu počeo je Miho Pracat da gradi veću crkvu. Za ovo nam može služiti i njegova oporuka koju je učinio 17 aprila 1596: »U ime Jesusovo. Amin. Godina od njegovog spasovnog poroda 1596. Ind. deveta, a dneva 17 aprila u Dubrovniku ...... Ostavljam po smrti moje žene ili pošto se bude preudala, Vičencu Ivana Balaka cijelu moju veliku kuću ...... Ostavljam suviše istome Vičencu moje imanje u Primorju, u Majkovima i u Banji ....

Hoću da rečeni nasljednici zapisa o mojim imanjima o Majkova i Banje i njihovi nasljednici plaćaju svako godište fratrima od Slanoga četiri škuda, a ti se fratri obvezuju da govore jednu misu na sedmicu u mojoj kapeli u Banji i mole se Bogu za moju dušu i mojih pređa, a uz to hoću da Vica, moja žena, isplaćuje ista četiri škuda za ove mise . . .«[7])

Dalje u oporuci oprašta sve dugove kmetovima Mravinjca, Majkova i Banje, ali dugove za poklone i četvrtine žita i ostalog hoće da se plati. Po ovome testamentu možemo, dakle, uvidjeti da je prije Pracat imao sagrađenu kapelu koju je pred smrt htio proširiti. Što se tiče godine kad je ova mala kapelica sagrađena, ne zna se stalno. Svakako nije prije rođenja Pracatova, pa valjda nije ni za njegove mladosti, već kasnije kad je ovaj kao pomorac stekao novaca i kupovao imanja, a to će biti bilo oko 1560—96 god. Dakle, gradnju male kapele možemo staviti u drugu polovicu XVI vijeka, a veće (tj. crkve) početkom XVII vijeka.

Kapelica je bila popravljana zadnji put temeljito g. 1896. Za tu svrhu darovala je bila Mada Lica 20 forinti, a župnik don Niko graditi baš tu na najljepšem položaju Banje, gdje je izvor hladne sumporne vode, crkvu Bl. Gospi Nuncijati. Ona će braniti njegov

[6]) Dokaz da je bio pripravljen materijal nalazimo u tome što je na mjestu bio jedan prag od prozora, zvijezda i njezin kornižun. Ostalo je — a nije ni čudo — u tristo godina razneseno.

[7]) Da li se ova želja glede davanja fratrima 4 škude izvršila i time u vezi da li su fratri govorili sedmično jednu misu, ne znamo ništa.

Kurelja dade iz matične blagajne 10 forinti. Sliku na oltaru naslikao je franjevac o. Bernardo Marković. Zvono su kupili Banjani. a donio ga je iz Mletaka Kristo Milić iz Slanoga.[8]) Vrata je dao napraviti g. Lujo Milić, a plemić Saraka Riko darovao je kanđelicu od srebra. Sv. misa se čitala na dan Bl. G. Nuncijate kad narod dolazi u većem broju i iz okolice.

Godine 1927 povede župnik don Ivo Čučuković akciju da se sagradi crkva. Iste godine pročita po zadnji put sv. misu u maloj kapelici. Otad počinje nastavak gradnje započete crkve pred tristo godina. Organizirao se odbor u koji su ušli iz svakog zaselka uvale po jedan čovjek. Iz Slađenovića Ivo Milić (Rade), iz Grgurića Miho Ševelj, iz Slanoga Mato Knežić, a iz Banje Marko Kraljić. Ovi su uz veliko nastojanje svoga vođe vrlog don Iva vodili punih pet godina svu brigu oko, zaista, teškog posla, dok im konačno uspjeh nije okrunio djelo. Na Blagovijest 25 marta 1933 bio je blagoslov crkve. Ona je sada zavjetna crkva župe Slano.

Crkva sv. Roka. Ova se mala crkvica nalazi u zaselku Grgurići. Sagrađena je kao zavjetna crkva Grgurićana poslije velike kuge godine 1650. O sagrađenju i posveti govori natpis na kamenoj ploči (vel. 96×48) utisnutoj u zidu poviše ulaznih vrata (»na balaturi«): »Za spomen od milosti koju dopustiše moji stari općeno svijem svojim kmetovima Grgurića — ja Gjonko sin Mata Gradića, gospodar po volji Božjoj ove zemlje i ovoga sela, htjeh staviti ovo pismo ovdi u ovu crkvu svetomu Roku i svetomu Vraču namjenjenu. Neka se po njemu bude znati kako rečeni kmeti s voljom rečenih gospodara svojih u vrijeme velike kuge koja se ovdi među njima bijaše rasplodila na slavu Gospodina Boga ovu crkvu sazidaše.«[9])

---

[8]) Ovo je zvono za vrijeme svjetskog rata bilo rekvirirano i tada staviše na kapelicu drugo staro zvono u promjeru 30 cm. Otisnut je na njemu križ i neki kip (valjda sv. Josipa).

[9]) Originalan natpis:

SA SPOMENV OD MILOSTI KOJV DOPVSTISCE
MOJI STARI OPCHIENO SVIEM SVOIJEM KMETOM
GARGVRICHIEM JA GJONKO SIN MATKA GRADICH
GOSPODAR POVOLJI BOXJOJ OD OVE SEMGLIE
I OD OVOGA SELLA KTIEH STAVIT OVO PISMO OV-
DI VOVV ZARQVV SVETOMV ROKV I SVETO-
MV VRACIV NAMIEGNIENV NEKASE POGNIEMV
BVDE SNAT KAKO RECENI KMETI SVOGLIOM
RECNIEH GOSPODARA SVOIJEH VBRIEME VELIKE
KVGHE KOJASE OVDI MEGHIV GNIMI BIESCE
RASPLODILLA NASLAVV GOSPODINA BOGA
OVV ZARQVV SASIDASCE

U crkvi su tri oltara. Glavni je posvećen osim sv. Roku još i sv. Kati te sv. Kuzmi i Damjanu. Slike ovih svetaca su izrađene na drvenoj podlozi u bojama; postoji kip sv. Roka. Desno je oltar sv. Nikole. Izrađen je na platnu i dar je kap. Luke Brsečine g. 1710. Lijevo je oltar »Gospe od Krunice«, izrađen također na platnu god. 1798 u Napulju.

Kapela sv. Petra. U zaselku Banji osim crkve Bl. Gospe Nuncijate postoje još i dvije kapele sv. Petra (Sv. Petar Novi — Sv. Petar Stari). Ne zna se točno kad su sagrađene. Sv. Petar Novi obnovljen je g. 1885 za službu Božju te mu odatle ime »Novi«. Za francuske okupacije 1806 ova je kapelica, naime, bila pretvorena u stražarnicu. Nakon odlaska Francuza neki je Antun Kavali upotrebljavao kao spremište ribarskog alata. To nije bilo po ćudi ni Banjanima ni plemiću Luju Bizzaru na čijoj je zemlji kapela bila sazidana. Stoga on i potakne Banjane da je povrate službi Božjoj. Banjani kupe zvono, a on dade naslikati sliku za oltar i napraviti vrata. Zvono je od ljevaonice De Poli u Vittorio Veneta, promjer mu je 32 cm, a nosi sliku Bl. Djevice Marije.

Kapela Gospe od Karmena na groblju sagrađena je nastojanjem župnika don Izmaelia g. 1884. Gradilo je bratstvo slanske župe. Kvadar i zvono darovale su kćeri savjetnika Parizini koji je u Slanomu službovao kao pretur.

Kapelica sv. Ursule nalazi se na brežuljku iznad Koceljevića. Sada je potpuno zapuštena.

Na Vrelu u Grgurićima je od davni mala kapelica u čast sv. Roku »koji je ondje kugu zadavio«.

ŠKOLA

Pučka je prosvjeta u Slanomu, kako smo već naveli na jednom mjestu, dugo vremena bila jedino na brizi mjesnim franjevcima. Njihovo se djelovanje na ovom polju protezalo ne samo na Slano nego i na čitavo Primorje, a trajalo je sve do osnutka državne osnovne škole.

Državna osnovna škola u Slanomu osnovana je na 5 aprila 1836. Kao prvi njezin učitelj, za kojega znamo, spominje se Suhor. Za ovim se ređaju: fra Gabro, franjevac, don Ante Izmaeli, Antoni Antun, Giorgi Niko, Car Frano, Aleksandri Frano, Fortunić Vlaho (1884—1886), Stjepković Valentin (par mjeseci), Svilokos Vicko (1886—87), Gjenero Ivo (1887—90), Bizzaro Jele (1890—91), Lanere Ognjeslava (1891—92), Crnica Marija (1892—93), Gjenero Ivo (1893—1909), Laznibat Petar (1909 do danas).

Školska se obuka u početku vršila na talijanskom jeziku. Za učiteljovanja Antoni Antuna počela je nastava na srpskohrvatskom, ali se talijanski učilo također sve do g. 1909.

Od otvora do 1890 g. bila je škola samo muška; odonda je mješovita.

Školske prostorije bile su od osnutka škole pa sve do 14 aprila 1921 u franjevačkom samostanu. Radi propadanja prostorije nastava je bila spomenutoga dana obustavljena brzojavnom odredbom kotarskog vijeća. Ponovo je škola bila otvorena 12 maja u kući nasljednika pok. Marka Milića. Ovdje je bila smještena do 1 januara 1932. Sada se nalazi u kući Antuna Milića; ovdje učitelj ima stan u naravi.

Škola ne posjeduje nikakav arhiv da bismo znali nešto o prvim učiteljima.

Podatke o školi najljubeznije nam je pružio g. Laznibat, sadašnji učitelj u Slanomu, na čemu se i ovdje lijepo zahvaljujemo.

STANOVNIŠTVO

O naseljima i porijeklu stanovništva dubrovačke okolice pisao je pred nekoliko godina g. prof. dr. Ilija Sindik, nakon duljeg naučnog istraživanja. Mi ćemo se ovdje poslužiti što se tiče naše uvale iz njegove studije koja je štampana u Srpskom etnografskom zborniku, knjiga 23 pod naslovom »Dubrovnik i okolica«.

Tip stare kuće u Slanom

SLANO

Godine 1498 bilo je u Slanomu 93 porodice. Spominju se: Antunović, Bjelosaljić, Božinović, Božosaljić, Brajanović, Brajković, Dosiović, Đivanović, Đurašević, Đurković, Ivanović, Jakobović,

Kuvelić, Lučić, Milašević, Miličević, Miloradović, Milošević, Milutinović, Mirosaljić, Pavlović, Pekušić, Petković, Petrović, Pribetić, Pribulinović, Radanović, Radivoević, Radišić, Radmilović, Radovanović, Radoević, Radonjić, Radosaljić, Radohnić, Ratković, Staničić, Stjepanović, Svrdlović (Svizdlovich), Utješenović, Vlahušić, Vukašinović, Vukosaljić, Vukšić, Živković.

Godine 1514: Antunović, Božidorević, Božiković, Brajković, Damjanović, Dragičević, Đurašević, Đurđević, Ivanović, Jakobušić, Lučić, Marković, Matković, Miličević, Miloradović, Milošević, Milutinović, Mirosaljić, Nikolić, Pribetić, Radanović, Radonjić, Radosaljić, Radulinović, Račić (Radtzich), Stipanić, Tonković, Vlatković, Vlahušić, Vukašinović, Vukosaljić.

Godine 1545 u Slanomu je bilo 55 porodica.

Godine 1606 u Slanomu je bilo 69 porodica. Kuća za stanovanje bilo je 80.

Godine 1642 bilo je 36 kuća za stanovanje; porodica 60.

Godine 1672—73 spominju se u Slanomu: Barbierić, Girciel, Klišević, Ogrišić, Pavišić, Semin, Subović, Tadović, Vojvoda, Vuković.

U drugoj polovici XVIII vijeka: Benko, Bernardović (Brsec), Bianki, Cucuk, Galantović, Galić, Glunčić, Golušić, Klisura, Knežić, Mariaši, Meševica, Milković, Pasković, Radmili, Stjepčević, Šjabadin, Vuković.

Danas u Slanomu imamo ove porodice: Bagar, Beato, Beatović, Bjanki, Belemečić, Bujak, Čokljat, Etro, Glumac, Glunčić, Golušić, Hrtica, Jelić, Jemin, Kitarević, Knežić, Kriste, Lorko, Lujo, Ljubišić, Milić, Milković, Milošević, Smrdelj, Stražičić, Stjepčević, Ševelj, Vlahović.

GRGURIĆI

Godine 1498 imalo je ovo seoce 72 porodice. Spominju se: Antunović, Bošković, Božidarević, Božišković, Đurđević, Ivanović, Milatović, Miletić, Milovanović, Milovčić, Radoević, Radonjić, Radosaljić, Vrajanović, Vukašinović, Vukičević, Vukihnić, Vukosaljić.

Godine 1583 u Grgurićima je bilo 129 porodica. Spominju se: Andrić, Antunović, Bjelanović, Bošković, Butković, Duić, Ivanović, Iveljić, Koceljević, Lalić, Lučić, Marinović, Maričević, Marković, Matković, Milovčić, Mlječanin, Pavlović, Peričević, Petrović, Raj-

čević, Resić, Saracin, Smoljan, Stjepanović, Suliman, Šiša, Tomašević, Vlahotić, Vlatković, Vodopia.

Godine 1606 je bilo 128 porodica. Spominju se: Barbier, Jerković, Matulović, Šain, Šeremet, Vodopia.

Godine 1642 bilo je 119 porodica i 41 kuća za stanovanje.

Godine 1672—73 bilo je 34 porodice sa 140 stanovnika. Spominju se: Bilanić, Božović, Dragičević, Kondenar, Koceljević, Kutnak, Lovrečević, Milić, Mrnarević, Petričević, Sabadinović, Šestanović.

U drugoj polovici XVIII vijeka: Andriaši, Devetak, Dobroslavić, Golušić, Hrtica, Kondenaro, Lobrović, Milić, Mitrović, Mrnara, Munić, Perković, Perušina, Sibiljan, Smrdelj, Tasović, Zanević.

Danas imamo u Grgurićima ove porodice: Čokljat, Dobroslavić, Hrtica, Jerković, Kondenar, Kovačević, Lobrović, Matić, Milić, Mitrović, Mrnara, Ševelj, Šišević, Tomović.

BANJA

Godine 1498 u Banji je bilo 40 porodica. Spominju se: Dobrašinović, Đurđević, Ivanović, Marković, Milatović, Miljković, Milobratović, Radinović, Radivoević, Radonjić, Radosaljić, Ratković, Vlatković, Vukašinović, Vukičević.

Godine 1514: Ivanović, Milatović, Nikolić, Radičević, Radinović, Radonjić, Radosaljić, Ratković, Radovanović.

Godine 1545 bilo je 55 porodica. Spominju se: Grgurević, Ivanišević, Ivanović, Jerković, Krilić, Marković, Mihočević, Nikolić, Pavlović, Petrović, Radoević, Radonjić, Radosaljić, Vukičević.

Godine 1546 u Banji žive 20 porodica. Od gornjih spomenutih iseliše se kroz jednu godinu: Grgurević (sasvim), Krilić (sasvim), Ivanišević (sasvim), Ivanović (1, ostala 3), Pavlović (1, ostao 1), Petrović (2, ostala 2), Radonjić (2, ostao 1).

Godine 1583 bilo je 30 kuća za stanovanje i 41 porodica. Spominju se: Doljestović, Gazivoda, Ivanović-Radonjić, Paštrović, Radonjić.

Godine 1672—73 bilo je 11 porodica sa 52 stanovnika. Spominju se: Kovović, Lobrović, Maričević, Papa, Rusković, Sibiljan.

Krajem XVIII vijeka spominju se u Banji: Bujak, Kovović, Kraljić, Lobrović, Lupi, Milković, Sibiljan, Sjekavica, Tasović.

Danas imamo u Banji ove porodice: Bujak, Knežević, Kraljić, Sibiljan, Sjekavica, Supilo, Tepšić.

Državna biblioteka
v Ljubljani